

Milli mətbuatın avanqardı

XIX əsrin ikinci yarısında Şimali Azərbaycanda milli demokratik hərəkatın başlanmasına təkan verildi. Mütəxəssislər Şimali Azərbaycanda çar Rusiyasının müstəmləkə əsarətinə qarşı başlayan bu hərəkatı üç inkişaf dövrünə bölürlər. 1875-1904-cü illər-"Əkinçi" qəzetinin nəşrə başlaması ilə əsas qoyulan milli hərəkatın birinci mərhələsi şərti olaraq "Əkinçi dövrü" də adlandırılır. Biz bu yazımızda milli azadlıq hərəkatının ilk ideyaları, ideoloji prinsipləri və nəzəri əsaslarının meydana gəlməsindən, bu mərhələdə milli oyanışın baş verməsindən söhbət açacağıq.

Hərəkatın getdikcə geniş vüsət almasını yeni ictimai qrupların meydana gəlməsi və ali təhsilli ziyalıların sayının artması ilə əlaqələndirirlər. Həsən bəy Zərdabi, Ağa bəy Yadigarov, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Cəmo bəy Hacınski, Aslan bəy Səfərkürdski, Səməd bəy Mehmandarov, Əlağa Şıxlinski və başqaları Azərbaycanda yeni ziyalı nəslinin öncülləri idilər. Bu şəxslər müxtəlif tarixi kəsimlərdə Azərbaycandan uzaqlarda, dünyanın aparıcı universitetlərində təhsil almışdılar. Həsən bəy Zərdabi də Moskva Universitetinin təbiət elmləri şöbəsini bitirmişdir. Azərbaycanda ictimai və

pedaqoji fəaliyyətlə yanaşı, kənd təsərrüfatı və təbiət elmlərinin (xüsusilə biologiya elminin) inkişafında böyük xidmətləri olmuşdur. Hərtərəfli şəxsiyyət kimi formalaşan H.Zərdabi Nəcəf bəy Vəzirovla birlikdə ilk teatr tamaşası hazırlamışdı.

"Əkinçi" qəzeti ilə Azərbaycan milli mətbuatının əsasını qoymuşdu.

Azərbaycanda milli mətbuatın həyata vəsiqə qazanması ictimai həyatın son mühüm hadisəsi idi. Bu cəhanşümul hadisənin cığırdaşı Azərbaycan mətbuatının banisi - ictimai xadim, alim və maarifçi Həsən bəy Məlikov Zərdabi (1842-1907) olmuşdur. H.B.Zər-

dabi uzun illər həsrətində olduğu bir ideyanı gerçəkləşdirmiş, böyük əzab-əziyyətdən, qara qüvvələrin maneələrini çətinliklə də olsa dəf etdikdən sonra 1875-ci il iyulun 22-də "Əkinçi" qəzetinin ilk nömrəsini nəşr etməyə nail olmuşdur. H.B.Zərdabi Rusiya imperiyası ərazisində türkçə nəşr olunan bu ilk qəzetin-"Əkinçi"-nin həm nəşir, redaktor, həm də müəttibi olmuşdur. 1875-1877-ci illərdə oxucuların ixtiyarında olan qəzetin cəmi 56 nömrəsi çapdan çıxmışdır. Milli mətbuatın təməl prinsiplərini müəyyən edən bu qəzetin üstünlüyü onda idi ki, o, Şərqi dünyasında Avropa üsulunda dərc olunan birinci mətbu orqanı idi.

Xalqı maarifləndirmək, milli dili inkişaf etdirmək məqsədi ilə məktəblərdə yeni təlim və tərbiyə üsullarının tətbiq edilməsinə nail olmaq, milli şüuru (milli özünüdərk) oyatmaq, dilin və mədəniyyətin inkişafını yüksəltmək, demokratik ideyaları təbliğ etmək "Əkinçi"nin əsas məqsədi idi.

Təqdirəlayiq haldır ki, milli azadlıq hərəkatının başlanmasından hələ bir neçə il əvvəl görkəmli mütəfəkkir M.F.Axundzadə bu istiqamətdə uğurlu işlər görmüş, özünün bədi və fəlsəfi əsərlərində milli inkişafı engelleyen amilləri cəsarətlə tənqid etmiş, xalqın gözləri qarşısındakı cəhəlet pərdəsini cırıb atmağa çalışmışdır. Dövrün məşhur ziyalısı, maarifçi filosof və komediyanevis M..F.Axundzadədən sonra H.Zərdabi millətin kimliyini (türk, sonra isə müsəlman olmalarını) dərk etməsinə çalışmışdır. Nəşr etdirdiyi məqalələrində müasir tipli məktəblərin açılmasını, milli tərəqqinin yüksəlişini zəruri hesab edirdi.

"Əkinçi" qəzetinin geniş oxucu auditoriyası qazanmasından narahat olan çar hökuməti qəzetin bağlanması üçün bəhanə axtarırdı. Axır ki, həmin bəhanəni tapdı. Bəhanə də bu oldu ki, guya qəzetdə siyasi məsələlərə toxunulur və Osmanlı dövlətinə rəğbətə yanaşılır. 1877-ci ildə isə Rusiya-Os-

manlı müharibəsinin başlamasını bəhanə edərək qəzet bağlandı.

"Əkinçi"-nin bağlanmasından sonra onun ideya istiqaməti ilə uyğun gələn qəzetlər çap olunmağa başlandı.

1979-cu ildə Tiflisdə Səid Əfəndi Ünsizadə tərəfindən "Ziya" (1880-ci ildən "Ziyayi-Qafqaziyyə" adlanırdı). Bu qəzet Azərbaycan türkcəsində nəşr olunan həftəlik qəzet idi), 1883-cü ildə Tiflisdə Cəlal Ünsizadə tərəfindən "Kəşkül" ("Azərbaycan milləti" ifadəsini ilk olaraq bu qəzet işlətməşdir) və başqa qəzetlər çap olunmağa başladı.

Dövrün mütərəqqi ziyalılarından S.Ə.Şirvani, A.Adıgözəlov və başqaları qəzetin ətrafına toplandılar. Qəzetdə maarifçi və demokratik ideyalar təbliğ olunur, fanatizm və mövhumat tənqid atəşinə tutulurdu.

Bakıda Azərbaycan türkcəsi ilə yanaşı "Kaspi", "Bakinskiye izvestiya", "Baku" və başqa rusdilli qəzetlər də nəşr edilməyə başladı.

"Əkinçi"-nin yolunu davam etdirən qəzetlər xalq arasında demokratik və maarifçilik ideyaları yayır, milli və mədəni inkişafımızın yollarını göstərməyə çalışırdılar.

Elman Qasimov,
AJB-nin üzvü